

2. Соболевський Я. А. Провіденціальні мотиви в філософських поглядах перших колоністів Нової Англії [текст] / Я. А. Соболевський // Вісник Львівського університету. Серія філософські науки. – Львів, 2016. – №18. – С.82–89. // Sobolevskiy Ja. A. Providencial'ni motyvy v filosof's'kyh pogljadah pershyh kolonistiv Novoi' Anglii' [tekst] / Ja. A. Sobolevskiy // Visnyk L'vivs'kogo universytetu. Serija filosof's'ki nauky. – L'viv, 2016. – №18. – S.82–89.

3. Elton R. Life of Roger Williams: The Earliest Legislator and True Champion for a Full and Absolute Liberty of Conscience [text] / Romeo Elton. – New Jersey: Albert Cockshaw, 1852. – 173 p.

4. Fisher L. D. Decoding Roger Williams: The Lost Essay of Rhode Island's Founding Father [text] / L. D. Fisher, J. S. Lemons, L. Mason–Brown; Baylor University Press, 2014. – 198 p.

5. Gammell W. Life of Roger Williams the Founder of the State of Rhode Island [text] / William Gammell. – Charleston: BiblioBazaar, 2009. – 234 p.

6. Garrett J. L. Baptist Theology: A Four-century Study [text] / James Leo Garrett. – Macon: Mercer University Press, 2009. – 743 p.

7. Williams R. A Key into the Language of America [text] / Roger Williams. – Carlisle: Applewood Books, 1997. – 205 p.

8. Williams R. The Bloody Tenent of Persecution for Cause of Conscience Discussed and Mr. Cotton's Letter Examined and Answered [text] / Roger Williams. – Whitefish: Literary Licensing LLC, 2014. – 496 p.

9. Williams R. The Complete Writings of Roger Williams Volume One [text] / Roger Williams. – New York: Russell amp Russell. Inc., 1963. – 424 p.

Sobolevsky Ya. A., Ph. D. in Philosophy, Assistant Professor, Department of Philosophy History, Kyiv National University Taras Shevchenko (Ukraine, Kiev), yasobolevsky@gmail.com

Philosophy of the American thinker of Roger Williams: secularism and religious tolerance

Philosophical views of the American theologian, the theologian Roger Williams on the nature of man, his rights and duties are analyzed in the article. The main philosophical ideas, on which the thinker worked, are described. Philosophical views of the thinker contain ideas of a political, religious and humanistic nature. Religious and political views were manifested in separatism and secularism. The theocratic views of his contemporaries were criticized by the thinker, believing that politics and religion cannot and should not cooperate. Another aspect of his philosophy is the study of freedom of religion, because, according to the philosopher, a person reports to the observance of the commandments only before God. However, Roger Williams reinterprets the basic Christian commandments, trying to give rational reasoning to everyone. Recent studies of the works of the philosopher by Western scholars and their controversial character are described.

Keywords: Roger Williams, the history of American philosophy, secularism, tolerance, personality.

* * *

УДК 1(091)(477)

Співак В. В.,
кандидат філософських наук, докторант,
Національна музична академія України
ім. П. І. Чайковського (Україна, Київ),
vova3006@ukr.net

Уявлення про фортуна у філософській складовій спадщини Антонія Радивилівського

Дослідження присвячене аналізу змістовного наповнення поняття фортуна у філософській складовій проповідницької спадщини Антонія Радивилівського та інших українських церковних мислителів другої половини XVII ст. Простежуються різні аспекти змісту цього поняття та особливості його інтерпретації в текстах українських мислителів епохи бароко. Виявлено, що фортуна сприймається ними у двох основних аспектах. По-перше, вона є інструментом Божої волі, що може використовуватись для нагородити чи покарання людей. По-друге, вона є знаряддям спокуси грішників і тоді виступає лише в негативній ролі. Однак, фортуна може бути подолана людською чеснотою, яка нейтралізує її шкідливий вплив. Звертається увага на можливі джерела запозичення уявлень про фортуна українськими церковними інтелектуалами. Робиться висновок про творчий характер розвитку понятійного апарату української філософської мови церковними мислителями епохи бароко.

Ключові слова: історія філософії, українська філософія, бароко, проповідь, фортуна.

Осмилення щастя належить до кола центральних проблем вітчизняної релігійно–філософської морально–етичної думки епохи бароко. Дана категорія є ключовою для розбудови наших уявлень про стратегії життя і аксіологічну парадигму українських церковних інтелектуалів тієї епохи. В свою чергу, XVII ст. було часом бурхливого розвитку української національної культури, яка й досі несе на собі відбиток «бароковості». Тож, дослідження історії вітчизняної морально–етичної думки XVII ст. та уявлень її творців про щастя є доволі актуальним.

Донедавна творчість українських барокових проповідників досліджувалася переважно з точки зору літературних якостей. Проте, в останній час спостерігається дедалі ширше залучення релігійних творів як джерел з вивчення української філософії. Праці Л. Довгої [3], М. Корзо [5], С. Йосипенко [4] та ін., засвідчують високий потенціал спадщини українських церковних мислителів, як історико–філософських джерел, але їх філософська складова залишається недостатньо дослідженою. Що ж стосується категорії щастя, то вона взагалі розглядалася дослідниками лише побіжно й потребує детального вивчення. Однак, через аморфність та багатоаспектність змістовного наповнення тогочасного концепту «щасливого життя», комплексний аналіз уявлень про щастя українських церковних мислителів XVII ст. в межах однієї статті є неможливим. Тож, в рамках даного дослідження ми зосередимо увагу на аналізі уявлень про фортуна, як один з аспектів щастя.

Метою нашого дослідження є розгляд особливостей тлумачення поняття фортуна Антонієм Радивилівським та іншими церковними мислителями його епохи.

В якості основного джерела для аналізу нами було обрано рукописні та друковані проповіді Антонія Радивилівського з його збірок «Вінець Христов...» та «Огородок Марії Богородиці...». Для порівняльного аналізу нами було обрано тексти Інокентія Гізеля та Іоанкія Гальятовського.

Антоній Радивилівський вважає фортуна божим знаряддям, вказуючи, що божественна воля керує не тільки людиною але й її фортуною – «Богъ, яко самымъ чоловікомъ рядить й устроєть, такъ и его фортуною; гды одного понижаєть, а другого вывышаєть; одного збогачаєть, а другого зубожаєть, одного при здравіи ховаєть, а другого хорошою трапить» [8, с. 563]. За Іоанкієм Гальятовським побожні люди мають просити в молитвах у Бога «жебы дорогу даль щасливе отправить и що иное учинити» [1, с. 153]. Тут під щастям вочевидь мається на увазі сприятливий збіг обставин, благополуччя та успіх у якійсь ризикованій справі, тобто, везіння (тут у такій непевній справі як подорожування), що близьке за значенням до латинського поняття фортуна. Таким чином, за Гальятовським фортуна також перебуває у божественному підпорядкуванні.

Бог нагороджує успіхом добрих християн та насилає несподівані нещастя на грішників в якості покарання. Антоній Радивилівський з цього приводу пише: «гды люде на земли добреса справують, жиють стобливе, Богъ ихъ выносивъ, зацными й славными чинить; А гдыся зле справують, й нежиють стобливе; тебды Бог ихъ розмаите понижаєть, вшлякимъ нещастемъ, утисками й припадками трапить» [6, арк. 52]. Загалом, проповідник

не раз згадує, що нещастями й «утисками» Бог карає людей за їх гріхи [7, с. 518]. Інокентій Гізель також зазначає, що за допомогою нещастя Бог карає грішників «попускаючи» на них війни, пошесті, посухи тощо [2, с. 133]. Також, терпіння нещастя є платою яку вносить грішник за прощення гріхів [2, с. 356].

Несподівані нещастя відбуваються з Божої волі (з його «допущення») [7, с. 541]. Антоній Радивилівський зазначає, що удари долі, які проявляються у різноманітних неприємностях, даються Богом для спасіння людини, тож приймати їх треба з терпінням: «кого Богъ на сем світі частими бідами й скорбми стискає, нехайся для того несмуває, але терпеливо оные зносить. Напередъ уважаючи тоє, же Богъ его вічне карати за гріхи не будетъ... для чого праві Господь тут нікоторимъ хочай грішати перебачає? для того, абы их потом на віки караль. для того зась иншихъ караєть не перебачаючи, абы имъ на віки перебачиль. повторе, же в бідахъ й утискахъ зостаючий чоловікъ обращается къ Богу, жалуєть за гріхи свои» [6, арк. 172зв]. За Іоаникієм Галатовським, Бог не карає грішників аби потім карати їх вічно: «Держить Богъ на світі і для того людей злыхъ, не трагить ихъ, жебы на ономъ світі въ пеклі затратиль ихъ навіки» [1, с. 149]. Хоча він також пише, що Господь може милувати грішників аби вони мали час на покаєння – «бо Богъ не хочеє смерти чоловіка грішного, але хочеє, жебы он покался, жебы навернулся до Бога от злыхъ учинковъ, которыи суть злою дорогою» [1, с. 148].

Як пише Антоній Радивилівський – навіть коли Бог забирає «найдорожче» – в підсумку це йде на користь християнину «же Гдь Бгъ завше на тые річи наступуєть и оные зносить, въ которыхъ ся люде найбарзій кохають; тые чада, тые честы, тые клейноти, тые роскоши, тые пріятели, тые вольки, коньки, и прочая отимуєть, въ которыхъ ся найбарзій кохаємъ. А для чого жъ то Гдь Бгъ такъ чинить? для чого зъ нами такъ поступуєть? річи намъ не коханые и немилые при насъ зоставуєть, а въ которыхъ срдце наше найбарзій кохаєть и любить, на тые повстаєть, и отъ насъ оные не безъ великого нашего жалю, отбираєть? Для того абысмося нівчомъ иншомъ на семъ світі не кохали, тьлко въ едномъ Гді Бозі, и ни чого на семъ світі не любили, тьлко еднаго Господа Бога» [7, с. 1531]. Такі удари фортуни є корисними для людської душі та сприяють досягненню остаточної мети – небесного блаженства. Тож для християнина більшу безпеку несуть не неприємності, а їх відсутність.

Нещастя для християнина можуть бути кориснішими ніж земне щастя і в результаті провадити людину до вищого щастя – небесного блаженства «бо многимъ болшій дар Божій єсть, й ку спасенію пожитнейшій, убозтво нежели багатство, хобоба, нежели здравіє, нещастіє нежели щастіє, низкій станъ, нежели высокій» [6, арк. 234]. Таким чином, у підсумку: нещастя на землі роблять людину вічно щасливою на небі, адже нещасна на землі людина знаходиться під увагою Бога, очищає душу в стражданнях, обезпечеє себе від гріхів та підноситься до Неба: «Щасливый теды чоловікъ которий можетъ рещи: Утішеніє [то єсть, доброе на семъ світі повожденіє] сокрыся от очію мою. А щасливый для четьрехъ причин; Першая, же часу бід й утрапленя, от Бога навіжен бываєть. Другая, же на души очищаєтья.

Третья, же от гріховъ заховуєтья. Четвертая, же на Небо подноситься» [6, арк. 173].

Таким чином, нещастя, що «падають» на людину можуть вважатися ознакою божого благословення, яка дається для очищення й випробування людини. Людина яка не зазнає на землі страждань від різних неприємностей, не гідна називатися християнином, пише Антоній Радивилівський посилаючись на Августина: «жадного праві не маешь раба Христова без скорби. если розумієшь себе быти волнымъ от гоненія, ещєсь не зачалъ быти християниномъ. Чоловіче мізерный, гды какой тірпишь утискъ, любь хоробу, любь добрь своихъ отъятіє, не розумій жебы тоє Богъ на тебе допушалъ з какой нелюбви ку тебе; але з самой добрости й ласкавости, хочай абы тебе яко злато в огни, яко пшеницу под ціпомъ, яко оливу в прасі спробоваль» [8, с. 1083]. Християнин який страждає від ударів фортуни є щасливим та благословенним, оскільки «предустановлений» Богом до Царства Небесного, пише проповідник: «О щасливый! о благословенный естєсь чоловіче, которий естєсь в утискахъ, в скорбехъ й утрапєняхъ!... Ты то естєсь предустановленнымъ до Царствія Небесного...» [8, с. 1088].

Отже, спираючись на вищезгадане, можна говорити про те, що стосовно сприйняття значення фортуни в житті християнина Антоній Радивилівський проводить своєрідну «антикальвіністську» лінію. Щастя у сенсі постійної прихильності фортуни, навіть такої що має джерелом божественну волю, може бути ознакою приреченості (у православному варіанті – передбачення) людини до пекла. Так, Антоній Радивилівський пише, що постійна удача може вважатися прикметою майбутньої загибелі душі людини «Грішникове которымся на семъ світі въ всемъ добре поводитъ, нехай немають надії одержати животь вічний» [6, арк. 173].

Антоній Радивилівський розводить дії світової фортуни та божественного промыслу. Звісно, проповідник надає перевагу останньому, навіть у випадку коли він насилає на людину різні нещастя, оскільки через них віруючі долучаються до вищого блаженства. Так, Радивилівський закликає віруючих – «если хочемъ в Небі быти Царями... й Блаженства вічного учасниками быти: поки живем на сем облудномъ світі, не позираймо на Востокъ фортуны, настааряймося о марное набыте слав й чести, Роскошей й Богатств міра сего; але позираймо на западъ, пам'ятаючи при Кресті Христовомъ, й на наступуючіє нам укоризны, кривды, долегливости, убозтво, нещастє, й всякає припадки, которые на насъ Богъ, ведлугъ непонятныхъ судьбъ своихъ Бозскихъ допушаєть: а сорадостію все тоє пріймуймо» [6, арк. 463]. Іоаникіій Галатовський також закликає паству не любити світ та його «оманливі розкоші» [1, с. 157].

Радивилівський застерігає від фаталістичного сприйняття нещастя як проявів особистої долі (її особистої «нещасливості»), оскільки нещастя настають з Божої волі та мають певну мету (випробування, очищення, покаєння тощо) і їх тривалість може залежати від поведінки самої людини. Так, Антоній Радивилівський пише про хвороби: «Богъ тыхъ рыхлей з болєзни воздвизаєть, которыи в болєзни суть терпеливыми, которыи зась не суть терпеливыми, а ещє й ропщуть на Бога, й на самыхъ себе, приписуючи

нещастю своєму, такових должій в хоробі держить» [6, арк. 35].

Загалом фаталістична тематика простежується у текстах Антонія Радивилівського при змалюванні кар грішників, для яких є характерним нарікання на долю, в той час як відповідальність за їх нещастя покладається на них самих – «На страшному суді будуть волати: мы безумныи ничогосмо неучинили доброго, ничогосмо не вникали, непамяталисмо на страшный суд, на муки пекельныя. о проклятая, й нещасливая наша доля!» [6, арк. 14]. Тож віра в долю, характерна для народної релігійності та уявлень про удачу, для проповідника вочевидь є забобоном та ознакою гріховності людини. Антоній Радивилівський, як і інші церковні автори, сприймає фортуна як елемент реалізації божого промыслу в житті людини.

Однак, в текстах Радивилівського фортуна також виступає зброєю «світу» й знаряддям диявола, який спокушає благами фортуни грішних людей – «Чи не выставет же он (світ – В. С.)... людей живущых на земли, як оку Солнцу ку фортуні, або щастю? чи не примушаєт их абы на ясныи промені того фортунаго солнца, яко то на роскоши, на богатства, на чести й славу, просто не змруженным своим смотріли окомъ? й если кто з них пилнося тымъ яснымъ фортуны променямъ, не змруживши ока свого присмотруєт, если кто охоче от него пріймуєт Роскоши, Богатства, Чести й славу; того он маєт за власного й коханого сына, того сластно кормить й всіми достатками тучить...» [6, арк. 386зв]. В даному фрагменті чітко прослідковується взаємозамінність слів фортуна та щастя, а також перераховуються блага, які дає людині сприятлива фортуна. В цьому випадку під фортуною проповідник розуміє не тільки везіння й удачу в справах, але й сам факт набуття людиною різноманітних земних благ.

Фортуна служить тим, хто шукає богатства і хоча й не обов'язково сприяє людям, проте її прихильність є умовою набуття ними «сьогосвітніх благ»: «кто... сіти своихъ мыслій запускаєтъмна семь світі на уловлене богатствъ, если ему послужитъ фортуна же уловить оные» [6, арк. 257зв]. Проте її подарунки є мінливими та нічого не варті в порівнянні з духовними благами, пише проповідник далі – «Же теды на семь світі все в чом ся тылко чоловік тішитъ, єсть самое нічого; тішится в сребрі, в золоті, в грошахъ, в коняхъ, в волахъ, овцахъ, в щастю великомъ; ажъ гды себѣ добре уважить, все єсть то нічого. тішится в чести высокой й в славі, тішится в роскошахъ тілесныхъ; ажъ гды себѣ добре уважить, все єсть то нічого... Вся Фортуна сего світа нічого немаєт статечного, ани мощного, але тылко єсть самое ошукане очесь, й впередъ нежли ся покажетъ, згинетъ» [6, арк. 259зв].

Іоанікій Галятовський також пише, що блага світу є оманливими та нікчемними та ведуть до загибелі тих хто ними спокуситься: «світ зверху здаєтца быти пѣнхный, здохитья золотомъ, богатствами, гонорами, титулами, а внутрь маєт трутизну, маєт смерть, бо кто в світі кохаєтца, той въ прудкомъ часѣ умреть дочасною й вічною смертю...» [1, с. 157].

Головною рисою «світової» фортуни є її мінливість, проповідник часто згадує «отмінность фортуны» [6, арк. 521зв]. Радивилівський пише, що на землі нема чистого щастя, мінливе щастя фортуни завжди змішане з

нещастями: «Коханкове твои о світе! заживають радости мішаної з смуткомъ, щастя мішаного з нещастемъ... Якъ многими горкостями щасливости людской сладость покроплена єсть. Чили не єсть жещасте з нещастемъ, веселе з смуткомъ на семь світі змішаное? єсть» [8, с. 1026]. При цьому проповідник посилається на трактат Боеція «Про втіху філософією» (маргіналія – «Боецій о потішеню») в якому була здійснена християнізація античного уявлення про мінливість колеса фортуни.

Про «отмінність» людського щастя пише й Іоанікій Галятовський вказуючи на ненадійність світу який змінює своє щастя та описуючи «отміну щастя чоловічого, бо сегодня паномъ, завтра слугою, сегодня potentatomъ, завтра невольником чоловіка учынить» [1, с. 114].

Життя під ударами фортуни є нормою і для грішника, який ще має можливість покаятись, і для доброго християнина, натомість постійне сприяння фортуни може служити сигналом небезпеки для душі. Незмінне сприяння фортуни, в якості інструменту «облудного світу», може вважатися причиною загибелі душі, або, знову ж таки, ознакою приреченості (передбачення) людини до пекла. Це відбувається через те, що живучі в полоні уявного щастя людина забуває про Бога і помирає у гріхах.

Таким чином, поняття фортуни, як одне з означень категорії щастя знаходить досить детальне відображення у спадщині Антонія Радивилівського та інших українських церковних інтелектуалів XVII ст.

В залежності від ситуації та мети повчання, фортуна сприймається ними у двох аспектах: у позитивному християнізованому вигляді божественного інструменту або у негативному вигляді «знаряддя світу». В обох випадках вони постулюють фортуна як елемент реалізації божого промыслу в житті людини. Проте, на думку Антонія Радивилівського вплив фортуни залежить також і від волі людини, яка може звільнитися від ударів фортуни звернувшись до Бога та перемогти її своїми чеснотами.

Спіраючись на проведений аналіз послань та запозичень автора, ми можемо говорити про те, що провідний вплив на уявлення Антонія Радивилівського про фортуна справили тексти Сенеки, як оригінальні так і в інтерпретації Юста Ліпсія, а також Августина і Боеція, завдяки яким раніше відбулась християнізація поняття фортуни.

На прикладі осмислення ідеї фортуни Антонієм Радивилівським та іншими церковними авторами цієї епохи, ми можемо спостерігати процес інтеграції у вітчизняну духовну культуру здобутків європейської філософської думки та механізм їх ретрансляції у суспільну свідомість через такий масовий жанр, як церковна проповідь.

Список використаних джерел

1. Галятовський Іоанікій. Гріхи розмаїтї / Галятовський Іоанікій // Іоанікій Галятовський. Ключ розуміння / підгот. І. П. Чепіга. – К.: Наукова думка, 1985. – С.372–387.
2. Гізель Інокентій Мир з Богом чоловіку / Гізель Інокентій // Інокентій Гізель Вибрані твори в 3-х томах / Упор. Л. Довга. – Київ – Львів: Свічадо, 2012. – Т.1. – С.55–475.
3. Довга Л. М. Система цінностей в українській культурі XVII століття: монографія / Л. М. Довга. – Київ – Львів: Свічадо, 2012. – 344 с.
4. Йосипенко С. Л. До витоків української модерності: Українська ранньомодерна духовна культура в європейському

контексті / С. Л. Йосипенко. – К.: Український Центр духовної культури, 2008. – 392 с.

5. Корзо М. А. Образ человека в проповеди XVII века / М. А. Корзо. – М.: ИФРАН, 1999. – 190 с.

6. Радивилівський Антоній. «Вінець...» / А. Радивилівський. – К., 1688. – 544 арк.

7. Радивилівський Антоній. «Вінець...». рукопис / А. Радивилівський, І.Р. ЦНБУ ім. В. І. Вернадського. – П.Ник.м. П.560 т. 2. – 1615 с.

8. Радивилівський Антоній. «Огородок...» / А. Радивилівський. – К., 1676. – 1128 с.

References

1. Haliatovskiy Ioanykii. Hrikyh rozmaytiy / Haliatovskiy Ioanykii // Ioanykii Haliatovskiy. Kliuch rozuminnia / pidhot. I. P. Chepiha. – K.: Naukova dumka, 1985. – S.372–387.

2. Hizel Inokentii Myr z Bohom choloviku / Hizel Inokentii // Inokentii Hizel Vybrani tvory v 3–kh tomakh / Upor. L. Dovha. – Kyiv – Lviv: Svichado, 2012. – T.1. – S.55–475.

3. Dovga L. M. Systema cinnostej v ukrajinskij kulturi XVII stolittya / L. M. Dovga. – Kyiv – Lviv: Svichado, 2012. – 344 s.

3. Yosypenko S. L. Do vyotokiv ukrajynskoyi modernosti. Ukrayinska rannomoderna duxovna kultura v yevropejskomu konteksti / S. L. Yosypenko. – Kyiv: Ukrayynskij Centr duhovnoyi kultury, 2008. – 392 s.

5. Korzo M. A. Obraz cheloveka v propovedi XVII veka / M. A. Korzo. – Moskva: IFRAN, 1999. – 190 s.

6. Radyvylovskiy Antonii. «Vinets...» / A. Radyvylovskiy. – K., 1688. – 544 arc.

7. Radyvylovskiy Antonii. «Vinets...». rukopys / A. Radyvylovskiy, I.R. TsNBU im. V. I. Vernadskoho. – P.Nyk.m. P.560 t. 2. – 1615 s.

8. Radyvylovskiy Antonii. «Ohorodok...» / A. Radyvylovskiy. – K., 1676. – 1128 s.

Spivak V. V., Ph.D., doctoral candidate at the P. I. Tchaikovsky National music academy of Ukraine (Ukraine, Kyiv), vova3006@ukr.net

Notion of the fortune in the philosophical composition of Anthony Radivilovsky's heritage

The research is devoted to the analysis of the content of the concept of fortune in the philosophical component of the preaching heritage of Anthony Radivilovsky's and other Ukrainian church thinkers of the second half of the XVII century. There are various aspects of the content of this concept and the peculiarities of its interpretation in the texts of the Ukrainian thinkers of the Baroque period. It was found that fortune is perceived by them in two main aspects. First, it is an instrument of God's will, which can be used to reward or punishment of people. Secondly, it is an instrument of the temptation of sinners and then acts only in a negative role. However, fortune can be overcome by human virtue, which neutralizes its harmful influence. Attention is drawn to possible sources of borrowing ideas about fortune by Ukrainian church intellectuals. A conclusion is drawn about the creative nature of the development of the conceptual apparatus of the Ukrainian philosophical language by the church thinkers of the Baroque era.

Keywords: history of philosophy, Ukrainian philosophy, baroque, sermon, fortune.

УДК 215:231.11

Стрелкова Ю. О.,
кандидат філософських наук, доцент,
Інститут Реклами МАУП (Україна, Київ),
yuliya86strielkova@gmail.com

ТРАНСФОРМАЦІЇ ДІАЛЕКТИКИ В ТЕОЛОГІЇ К. БАРТА

Здійснена спроба виявлення особливостей діалектики засновника «діалектичної теології» К. Барта. Досліджуються відмінності у її застосуванні в межах класичної, зокрема, фіхтеансько-гегелівської філософської традиції, в екзистенціалізмі С. К'єркегора та в бартовій теології. Автор обстоює думку про існування внутрішнього зв'язку між світоглядними засадами неопротестантизму та філософії спілкування (філософії діалогу).

Ключові слова: діалектика, теологія, неопротестантизм, Бог, негация, протилежність, суперечність, спілкування.

Виникнення протестантизму, 500-річний ювілей якого відзначається в 2017 році, є доленосною подією не тільки в історії християнства, а й віхою в соціальному, політичному, економічному, мистецькому житті європейських народів ренесансної доби, яка істотно вплинула на їх подальший розвиток. Кардинально змінивши людський світогляд, Реформація потягнула за собою революцію у способі мислення, внаслідок якої виникла нова наука й нова філософія. Щодо останньої, то найвідчутнішим вплив цього напрямку християнства був, як відомо, на представників німецької філософії Нового часу, і це стосується не лише їх моральної вдачі чи стилю життя з властивим більшості з них суто протестантським пієтизмом, а й теоретичних принципів, особливостей використовуваного ними поняттєво-категоріального апарату і навіть характеру логічної аргументації, практикованої ними. І якщо справедливим є твердження, що найбільший здобуток цієї школи – це розбудова діалектичної логіки (логіки суперечності), то не буде перебільшенням вважати, що своїми коренями вона сягає саме протестантської інтерпретації суперечливого відношення Бог – людина, так педантично продуманого в межах кантівсько-гегелівської традиції. Тому не є дивним звернення до діалектики і протестантських богословів ХХ ст., що можна було б витлумачити як вияв прагнення здійснити революцію в теології, подібну до філософської революції кінця XVII – початку XIX ст., спираючись саме на потенціал діалектичного мислення. Наскільки вдалою була ця спроба і яка вона мала світоглядні наслідки, спробуємо з'ясувати.

Однією із характерних ознак «діалектичної теології» як провідного напрямку в богослів'ї європейського протестантизму, що виник у 20-х роках ХХ ст., було повернення до первісних принципів Реформації, зокрема, до ідеї абсолютної несумірності Бога і людини, принципової відмінності релігії як сукупності предметних дій та уявлень і віри як особистої «зустрічі» людини з Богом, в якій тільки-но і стає можливим для індивіда відкрити Бога у власній душі й доторкнутися до істинного надрозумового сенсу євангельського одкровення. Інструментом філософського осмислення такої зустрічі мала стати вельми специфічно витлумачена діалектика, витоки якої, на думку багатьох дослідників, та й самого засновника «діалектичної теології» К. Барта, сягають екзистенціального вчення С. К'єркегора. Саме у «парадоксальній» діалектиці цього данського мислителя унеможливаються ані естетичний, ані етичний, ані будь-який мисленнєвий синтез протилежностей божественного і людського, а будь-яка спроба «зняття», розв'язання їх суперечності неминуче приводить до втрати людської екзистенції. Лише за умови утримування людиною в собі цієї духовної напруги, цього оголеного, трагічного й травматичного для її свідомості протириччя виникає справжня релігійність, а людська екзистенція відтак набуває свого довершеного вигляду. Для «схоплення» сутності релігійної екзистенції, як вважав К'єркегор, навряд чи можуть бути дієвими засоби формальної логіки чи поняттєва діалектика, адже тут йдеться не про віддзеркалення мислення в самому собі чи буття, тотожного мисленню в ньому самому, а, скоріше, про можливість виразити принципово немисленнєвий,